

A volt jugoszláviai német Kulturbund húsz éve

AZ EGYKORI JUGOSZLÁVIÁBAN élő németek kulturális munkájának megítélésénél számos tényezőt kell figyelembe venni.

A németiség Jugoszláviában zárt tömegekben lakott Bács-Bodrog vármegye és Torontál területén, nagyobb szórványai éltek Boszniában, Szlavóniában, Szerémségben, Horvátországban és Szlovéniában. A németiség e területi elhelyezkedés következtében gazdaságilag nem volt egy sínen és igen nagy különbség volt a városi és a falusi németiség életszínvonala között is, mégis az egész németiséget egybefoglalta nemcsak a nyelvnek és a vérnek egysége, hanem a kulturális előrehaladottságnak egyformasága is.

Az egyes németlakta területeken a németek letelepedése más időkben és más körülmények között ment végbe. A szlovéniai németiség legtöbbször a városi polgári elemet alkotta és a ködös múltba vesznek el az első német foglалások korszakai, különben is a németiség Szlovéniában hosszú századokon keresztül nemcsak kulturális, hanem gazdasági és politikai téren is vezetőréteg volt és a német kultúra rányomta jellegét magára a szlovénségre is. *A délszlávok valamennyi törzse között a szlovén volt a legkultúraltabb, a legfejlettebb és a leginkább modern értelemben vett európai szellemű.* Hasonlóképpen a horvátországi németiség is hosszú nagy multra tekinthet vissza. Maguknak a horvát városoknak egész kulturális szerkezetén meglátszik az erős német hatás. A boszniai német települések újabb keletűek, mert Bosznia okupációja után kerültek oda németek mint hivatalnokok, iparosok, kereskedők, munkások és kisebb számban földművesek. Ez már nem volt igazi telepítés és nem is volt olyan a helyzet, amelyben a cilli, vagy laibachi németiség fejlődhetett, ez volt az igazi szórványtelepülés és ezért a boszniai németiség szerepe volt a legkevésbé hatásos.

A legnagyobb súlya és ereje a délvidéki németiségnek volt. Először azért, mert itt feküdtek a legnagyobb német zárt települések, másodsorban azért, mert a délvidéki németiség gazdasági helyzete volt a legkedvezőbb. A bácskai gazdag német falvakban régi kultúra található. A török hódoltság megszűnése után kezdték ide-telepíteni a németeket és a bécsi kamara telepítési akcióiban nemcsak arra ügyelt, hogy a telepesnek, aki először majdnem ugyanolyan határőr volt, mint a szerb granicsár, meglegyenek a szükség-

ges gazdasági fölszerelése, hogy a mocsaras vidékeket termővé tehesse, hanem arra is vigyázott, hogy a telepes falvakban legyen pap, tanító és a kulturális életnek valamilyen alapja. A többit elvégezte a német szellem. Az a német szellem, amely meg tudta őrizni az elhagyott német föld hagyományait, szokásait, viseletét, énekeit és amely nemcsak dúsan termővé változtatta a törököktől visszahagyott sivatagot, hanem a telepes falvakból gyönyörű, nagy mezőgazdasági kulturális centrumokat teremtett, amelyeknek nyílegyenes utcái nemcsak a tervező mérnökök emlékét hirdetik, hanem a délvidéki németség nagyszerű gazdagságát is a délvidéki német falvakban. Egymás mellett sorakoznak fel a szebbnél-szebb házak, tökéletes gazdasági épületekkel és ezek nemcsak a németség másfél százados munkával szerzett vagyonáról, hanem magasabb életigényeiről és a kultúra iránti érzékéről is tanuskodnak.

A NÉMETSÉG az 1918-as tragikus fordulat után leghamarabb tért magához a jugoszláviai nemzeti kisebbségek közül. A németség új feladatokat látott maga előtt az új délszláv államban és a német nemzeti kisebbségi mozgalom a Szerémségben volt a legerősebb, ahol a németség vezetői a horvátság vezetőivel kapcsolatokat tudtak teremteni. Ezek a német vezetők, elsősorban dr. Kraft István, egy aktivista politikában igyekeztek a német nemzeti kívánságokat valósággá érlelni. A német kisebbség politikai munkájának hosszú ideig dr. Kraft István volt a vezetője és irányítója. Munkájának jelzője: Staatstreue und Volkstreue (államhűség és néphűség) volt és a német nemzeti kisebbségi munka már ez okból is meglehetősen távol tartotta magát a magyar nemzeti kisebbség politikájától. A kulturális munkát helyes megérzéssel a németség már kezdetben elválasztotta a politikától és 1920 július 20-án Ujvidéken megalakította a Kulturbundot, amelynek hivatalos neve *Schwäbisch-Deutscher Kulturbund* volt. Első vezetői dr. Grassl György és dr. Keks János. A Kulturbund megalakítását az egész jugoszláviai németség nagy lelkesedéssel fogadta és azonnal szinte egyidőben az összes németlakta helyeken megkezdődött a szervezkedés munkája úgy, hogy a Kulturbundnak már az első szervezkedés végén 128 helyi csoportja volt 55 ezer taggal. Ez a nagyszerű szervezkedés, amely együttjár egy öntudatos népi kulturális munkával, azonban csak rövid ideig tartott, mert 1924 április 11-én a nemzetiségek életében annyit emlegetett Pribicevics Szvetozár közoktatásügyi miniszter feloszlatta a Kulturbundot, amelynek ténykedése három éven keresztül szünetelt.

A második szervezkedési munkát Keks János kezdte meg, amelyről Matz Giljum, a kulturbund vezetőinek helyettese, 1937-ben a következőket írta: „Ez a munka összehasonlíthatatlanul nehezebb volt mint az első, mert vissza kellett lépünknek a hitet adni egy olyan szervezet iránt, amelyet a hatóság egyszer már megszüntetett.“ Ez magyarázza meg azt is, hogy amíg a Kulturbund első munkáját 128 helyi csoporttal kezdte meg, a legerőteljesebb agitáció mellett is Keksnek 1929 január 6-ig csupán 64 helyi csoportot sikerült megszervezni. A diktatúra, amely a legsúlyosabb megpró-

bálatás volt a délszláv állam valamennyi kisebbségére, lehetetlené tette a Kulturbund munkájának folytatását, s csak 1931 április 14-én engedélyezték újból az egész ország területére a Kulturbund szervezkedését. Ezzel megkezdődött a harmadik szakasza az építőmunkának, amely kiterjedt Bácskán és Bánáton kívül Szerémségre, Szlavóniára, Szlovéniára, Baranyára és Boszniára is, úgy hogy 1940-ben, amikor a megszakításokat leszámítva húsz esztendőös multra tekinthetett már vissza a Kulturbund, a helyi csoportok száma 337 volt. Bácska-Baranyában 79, Bánátban 61, Horvátországban 84, Szerémségben és Boszniában 80, Szlovéniában 30 új helyi csoport alakult meg. Ennek az átfogó munkának eredményeként a német Kulturbund 1941-ben, a fölszabaduláskor, már magában foglalta az egész hajdani délszláv állam németiségét.

A KULTURBUND ténykedése az első perctől kezdve népi alapon épült fel. A Kulturbund különösen addig, amíg szerémségi vezetők befolyása irányította a kisebbségi akciókat, ezt a népi jelleget egyaránt hangsúlyozta a szlávsággal és a magyarsággal szemben is. A népi jelleg nem pusztán forma volt, hanem ősi beidegzettségből származó lényeg, mert úgy mint az első német telepesek a bácskai földön megőrizték az elhagyott hazának lelkeségét, a német Kulturbund az ősi német lelkeséget és az új német szellemiséget igyekezett minél tökéletesebbé fejleszteni a német népben.

A német kultúr munkában nem volt semmi szinpadiaosság, jeliszavas és pillanatnyi sikerekre törő politizálás. Alapos és rendszeres munka folyt egyöntetű irányelvek szerint, amelyek gondoskodtak a németiség szellemi szükségletéről. Már az első pillanattól kezdve szinte katonás fegyelem uralkodott a helyi csoportokban és jellemző az, hogy a helyi vezetők részére már igen hamar kiképző tanfolyamokat létesítettek. 1937-ben a bánáti Lázárevóban, a bácskai Ujszivácon, továbbá a horvátországi Valpovon, Gyakovon és Rumán 111 helyi csoport 200 vezetője részesült rendszeres kiképzésben, amelyről a Kulturbund hivatalos közleménye ezt mondotta: „A kiképzésből felelősséggel teljes helyeikre azzal az elhatározással mentek, hogy német ügynek adják oda magukat és azt cselekszik, amit kívánnak tőlük; mint munkavezetők, mindenben példát mutatnak és a közösség akaratát képviselik.“

Rendkívül jelentős volt a vándortanítók intézménye, akik bejárták a falvakat és munkájukról megint csak a Kulturbund jelentését idézzük: „A német öntudat fejlesztése, a német nyelv, írás és a népi szempont szerint tekintett német történelmi fejlődés tanítása alapján cselekedtek. A feladatuk volt az ifjúság bevezetése a táj-történelembe és a Kulturbund történetébe, továbbá a német irodalom, a nagy német emberek életének és a német művészetnek ismeretése. A vándortanítók kötelessége volt a népdalok, a népi táncok s a népi játékok betanítása, valamint a fiatalság előkészítése a népi ünnepekre, s a régi német hagyományok és szokások ápolása.“ A vándortanítók nemcsak a fiatalsággal foglalkoztak, hanem munkájuk kiterjedt a német település egész életére és már 1937-ben 150 helyi csoportban dolgoztak. A vándortanítók lényegesen hozzájá-

rultak ahhoz, hogy a németiség még a legkisebb szórványtelepülésben is teleszívódott az új német gondolattal.

A Kulturbund állandó munkát végzett a német népkönyvtárak létesítésével is. Már 1924-ben a Kulturbund első betiltásakor 46 népkönyvtár működött, 1929-ben 69 és a főlzabadulásakor 171. 1935-ben 140 német könyvtár működött, s ezek helyi csoport, német egyesületi, olvasóköri, népművelési és plébániai könyvtárak voltak. A bácskai Kulturbund helyi csoportjai 34 könyvtárral rendelkeztek. Bánátban 22, Szerémségben 13, Szlavóniában 11, Szlovéniában 5, Horvátországban 1 helyi csoportnak volt könyvtára. A könyvtárakról a Kulturbund 1939/1940-es jelentése azt mondja, hogy nemcsak a helyi csoportok könyvtárait szervezte meg, hanem átvette és irányította a német egyesületek könyvtárait is. A könyvtáraknál a legfontosabb szempont nem a sok könyv, hanem a hasznos és népi elgondolások szerint kifogástalan könyv terjesztése volt, ezért a könyvtárak átrendezésénél sok használhatatlan, vagy szükségtelen könyvet kiselejtettek. A szórvány vidékeken 32 vándorkönyvtár állott a német népművelés szolgálatában.

A Kulturbund újvidéki központjának külön könyvtára volt, amely 1725 könyvből állt, s ezekből a könyvekből *a dunamenti németiségnek egész települési és fejlődési menetét meg lehet állapítani*. A Kulturbund már 1920-ban megkezdte a könyvtárosok kiképzését és azóta minden évben tanfolyamokat rendezett a részükre. A könyvtárak tehát nemcsak szórakozást nyújtottak, hanem a német népi szellem úttörői és megőrzői voltak.

A NÉMETSÉGNEK a délvidéki földdel, a délvidéki tájjal való egybekötöttsége egyik irányító momentuma volt a Kulturbund munkájának, amelyet nem hiába neveztek sváb-német kulturbundnak. A délvidéki svábság büszke erre a svábságra, ami kiderül abból az érdekes és fontos gyűjteményből is, amelyet a Kulturbund az úgynevezett Filmarchivum létesítésével teremtett meg. A film, mint a népi mozgalom bizonyítéka és előrelendítője, igen jelentős és a németiség igen korán felismerte fontosságát. A filmek a német népi élet és a népi öntudat erősítői. A gyűjtemény 1932-ben 22 filmből állott. Ezek között szerepel a zombori májusi ünnepség, a bánáti arató ünnepség filmje, Torzsa, Ujverbász és Paripás 150 éves alapítási ünnepségének filmje. Már ebből is látni, hogy a filmek mennyire a népi öntudat és a népi együvértartozás gondolatát szolgálják. Az 1940-es hivatalos jelentés néhány sora is bizonyítja, hogy a filmeket a Kulturbund a propaganda szolgálatába állította. E propaganda természetes eszközökkel és a német összetartás erejéből fakadóan állandóan folyt. A propaganda már kezdetben felismerte, hogy a tömegek megmozdítása a legjobb eszköz a népi öntudat ébrentartására és a Kulturbund 1937 óta állandóan nagyszabású népgyűléseket rendezett, amelyek népviseleti ünnepségek, aratóünnepségek, egyes községek alapításának emlékünnepi voltak. Apatinban 1940-ben húszezer német vonult fel egy ilyen ünnepségen. Ez azonban csak a külső propaganda volt, a belső aprólékos munkával és tervszerűen folyt. A jelszava: aki német, az a Kulturbund tagja.

Számos helyi csoport állandó propagandaestéket rendezett, amelyek kiállításukban nagyszabású demonstrációk voltak. A Kulturbund vezetői 1940-ben 185 propagandaelőadást tartottak, amit központilag irányítottak. Minden helyi csoport külön propagandaosztállyal rendelkezett. Munkájukat a Kulturbund a következőkben szabta meg: „A propaganda csoport embereinek csendes és szívós munkával emberről-emberre, házról-házra járva kell a földet úgy felszántani, hogy egyetlen magocska vetése se menjen kárba.“

A propagandának még egy eszköze volt, a Kulturbund helyiségeinek díszítése és a népviseleti ünnepségek. A helyi csoportok egyesületi helyiségeit német képek, jelmondatok, idézetek ékesítik. A gyűlések helyeit nagy zászlók, ékes lobogók tették színessé és sehol sem hiányzott a hangszóró sem.

A KULTURBUND hat osztályra volt felosztva. Ezek a következők: szervezés, kulturális, propaganda, ifjúsági, szociális és női osztály.

A kulturális osztály munkájáról az 1940-es jelentés elmondja, hogy számtalan népművelési előadást tartottak az egész német nyelvtérületen. Nemcsak az iskolaügy fejlesztésével foglalkoztak, hanem különös gondot fordítottak különböző ünnepségek rendezésével a régi német népszokások, népjátékok felelevenítésére is. A figyelmük kiterjedt a család kutatásra is, úgyszintén az egyes német települések történetének felderítésére. Előkészületek történtek a délszláviai német írók összefogására. Nagy jelentősége volt a zenei oktatásnak is, amelyben szintén a német népi gondolat volt az uralkodó. Az ifjúság zenei kiképzésére zenei táborozásokat rendeztek és Hódságon 1940-ben harsonásképző tanfolyamot tartottak, amelyen az egész Bácskából összejött a fiatalság. 1938-ban megkezdték a kívánság-hangversenyek rendezését. A helyi csoportok nagy gondot fordítottak az ének tanításra, mert a német éneknek nagy propagandaértéke is volt.

A SZOCIÁLIS OSZTÁLYNAK legnagyobb gondja a gyermekek nevelése és védelme volt. Három nagyszabású akciót bonyolított le. Az első „Stadtkinder aufs Land“, amely abból az akcióból eredt, amelyet 1936-ban kezdtek, amikor a belgrádi német gyermekeket elvitték a nyári szünidő tartamára a német falvakba, hogy megismerkedjenek a német falu életével és erősödjék bennük a népi összetartozandóság érzése. Már előbb volt egy ilyen akció, amikor Gottschee szegény vidékéről 38 gyermeket helyeztek el jómódú német családoknál, hogy így is elősegítsék a passzív vidék német lakosságát, amelynek nemcsak a szlovének állandó gyanakvása, hanem gyönyörű tájainak nagy szegénysége miatt is sokat kellett eltűrniök. A másik jelentős akció a „Brüder in Not“ volt, amelynek munkája 1935-ben kezdődött a gottscheei némettség segítségével, de kiterjedt minden németlakta vidékre és különösen sokat segített a nagy városokban bajba jutott németeken. *Óriási jelentősége volt annak, hogy a német ember Jugoszláviában akár merre járt is, maga mögött érezte az egész németséget és mindenütt tudott segítséget,*

támogatást találni. A Kulturbund az új idők szellemében dolgozva a gyermeksegítésre rendkívül nagy gonddal ügyelt. 1939-ben a Fruska Gora hegyei között két nyári szünidei tábort állítottak fel, amelyben 190 gyermek nyaralt. A Kulturbund szociális osztálya gondoskodott a besszarábiai németek átvonulásakor azok segítéséről. Ezt a nemzeti és jótékonyossági akciót a Kulturbund által életrehívott Agrária, a német szövetkezeteknek ez a csúcsszervezete vezette le. Az Agrária jelentése szerint a Kulturbund helyi szervezeteinek gyűjtéseként a német szövetkezetek 600 ezer kilogramm búzát, 140 ezer kilogramm burgonyát, 60 ezer kilogramm babot és más élelmiszert, továbbá 112 ezer dinár készpénzt adtak a besszarábiai német néptársak segítésére. A német malomtulajdonosok pedig ingyen megőrlték a búzát.

A német Kulturbund állandó előadások és összejövetelek rendezésével emelte a délvidéki németiségnek amúgyis magas kulturális színvonalát. Ezeknek az előadásoknak kettős célja volt, a német kultúrának terjesztése és a németiség népi öntudatának fokozása. Különösen nagy súlyt helyeztek arra, hogy a *délvidéki németiség megismerje telepes őseinek harcait, küzdelmeit és munkáját*. Tudatos népnevelő munka volt ez, amellyel a másnyelvűek közé ékelt német falvaknak népi önérzetét, minden külső hatással szembeszálló erejét fokozták.

Az összetartás, az igazi önsegítés nem maradt pusztán jelszó és kiterjedt az élet minden vonatkozására. A Kulturbund évről-évre fokozódó erővel dolgozott a német iparostanoncok nevelésén, segítésén és elhelyezésén. 1938-ban munkaközvetítője 111 iparossegédet, 87 háztartási alkalmazottat, 41 gyárimunkást és 40 földmunkást helyezett el. Ezenkívül 74 német ifjú munkásnak lehetővé tette, hogy a német birodalom ipartelepein tovább képezze magát. Ez a szám nagyobb lett volna, a Kulturbund 123 munkahelyet biztosított, azonban a jelentkezők nem kaptak kiutazási engedélyt.

A JUGOSZLÁVIAI német ifjúságnak tekintélyes része a magasabb tudományos kiképzés felé fordult és a Kulturbund kezdetől fogva ügyelt a német főiskolai fiatalság továbbképzésére. A Kulturbund 1940. évi jelentése hangsúlyozza, hogy ez a munka nem volt olyan egyszerű, mert a jugoszláv középiskolákban nem tudták biztosítani a német ifjúság részére az igazi bajtársi szellemben való nevelést. Mégis Zágrábban és Belgrádban sikerült német diákegyesületeket életrehívni. Kereken 200-ra teszi a jelentés a német diákok számát, azonkívül negyven német egyetemi hallgató Németországban folytatta tanulmányait. A német diákok számára kötelezővé tették, hogy a nyári szünet idején német parasztgazdaságokban munkát vállaljanak.

A sportnak állandóan fontos szerepe volt abban a népi munkában, amelyet a Kulturbund kifejtett. A német sportegyesületek a Kulturbund irányítása alatt állottak és a sportegyesületeknek nem annyira a versenyzés, mint a népi erőnek tudatos és tervszerű fejlesztése volt a céljuk.

A német női szervezet az 1937-ben megkezdett leánynevelő munkát annyira fejlesztette, hogy 1939-ben öt leány-táborozás volt és ezeken közel 200 leány vett részt. A következő évben egyedül a Bácska-baranyai Gauban 61 német leány vett részt a táborozáson. A német leánynevelés részben a népi táncok, népi énekek ápolása, de sokkal inkább a német nők kötelességeinek a tanítása volt. A Kulturbund arra törekedett, hogy már a gyermekeleányok teljesen felolvadjanak a német népiségben, hogy felkészülhessenek későbbi nehéz feladataikra.

EZ A VÁZLATA a volt jugoszláviai német Kulturbund munkájának. A beszámoló nem volna teljes, ha nem utalnánk arra, hogy, bár az elszakítottság esztendeiben nem volt szorosabb együttműködés a magyar és német kisebbségek között, a Kulturbund munkája mégis nagy hatással volt a magyarságra. Folytonosan intő és figyelmeztető példa volt ez a munka: a szervezettségnek, az egységnek és az összetartásnak nagyszerű példája. A magyar kisebbség vezetőinek legjobbjai állandóan utaltak is arra, hogy *a magyarságnak ugyanazon az úton kell haladnia, mint a németségnek*. A megszállás utolsó esztendejében, amikor rendkívül nehéz akadályok leküzdése után meg lehetett teremteni a Magyar Közművelődési Szövetséget, ez is arra volt visszavezethető, hogy a magyarság előtt lebegett a német Kulturbund példája.

CSUKA JÁNOS